

NYHETSBRIV 5:2020

(Publicerat 2020-12-11)

Inte hade jag tänkt skriva ytterligare ett nyhetsbrev i år, men så läste jag två bra böcker och då bubblade det upp en hel del tankar.

I. Björn Natthiko Lindeblad (och jag) och hans strålande bok

Att Björn existerade i sinnevärlden blev jag medveten om när jag såg Stina Dabrowskis intervju med honom i den thailändska djungeln. Men inte tänkte jag att våra vägar nog skulle komma att korsas. Det tänkte jag väl egentligen inte heller när han dök upp i [Anne Lundbergs intervjuoffa](#) i något slags lätt sommarprogram på SVT. Men jag förstod ju av hans svar att det fanns djupa beröringspunkter.

Men så hände det sig ändå att vi blev inbjudna som talare till samma konferens. Den gick av stapeln i Göteborg i september 2012 och jag kom så sent att jag inte hann höra hans föredrag, men själv stannade han och hans blivande fru Elisabeth kvar och lyssnade på mina utläggningar. Och sedan utvecklades det hela steg för steg. Vi pratade med varann med rätt långa mellanrum. Men tillräckligt för att vi skulle förstå att hur olika vi än är som personer och när det gäller livsuttryck så finns det mycket på insidan som är stämt i harmoniska tonarter.

Och när Björn blev allt mer offentligt exponerad lyssnade jag förstås på [det första sommarprogrammet](#) och på flera poddar där han fick lägga ut texten om sin livshistoria. Så när vi inom Stiftelsen Hillesgårdsakademin startade [Banbrytande ledarskap](#) var det naturligt att engagera Björn. Och han gjorde förstås succé. Som talare ägnar han sig ju inte direkt åt dramatiska åthävor, men han genererar obestridligen en magnetism som fascinerar många.

Sedan blev han nominerad till 2019 års Hillesgårdspris för medmänsklighet. Och vi i juryn enades snabbt om att han skulle få priset. Jag fick därmed som juryns ordförande förmånen att hålla [talet till hans ära](#) vid prisutdelningsceremonin. Björn hade då ett drygt år tidigare fått sin ALS-diagnos och jag minns tydligt hur ansträngande det var för honom att kliva upp på scenen. Benstyrkan var uppenbart i avtagande och han tryckte diskret sin högra hand mot låret för att hjälpa till att forcera trappstegen.

Känslan kring prisutdelningen var fin och kärleksfull. Kökspersonalen som förberedde festlunchen sa efteråt att det kändes som om det var julafton. Och så här i efterskott känns dessutom prisutdelningen nästan som en inledning till ett triumftåg för Björn. En mycket framgångsrik turné, [en film om hans liv](#), ett nytt och bejublat [sommarprogram](#), nya poddinsatser och flera TV-framträdanden inklusive hos självaste Fredrik [Skavlan](#). Och så boken [Jag kan ha fel – och andra visdomar från mitt liv som buddhistmunk](#). Den är verkligen en framgång. Inte bara försäljningsmässigt i Sverige utan översättningar pågår och flera utländska utgivningskontrakt lär vara slutna. Och det är väl också tal om filmatisering.

Själv tänkte jag dock en smula krasst, skall jag verkligen läsa den där boken? Den innehåller väl inget nytt för mig. Men så fick jag ändå impulsen att köpa den. Och när den kom så kände jag att det inte skulle bli en hyllvärmare utan jag läste den nästan direkt jag fick den i min hand. Och visst hade jag rätt, den innehöll inte särskilt mycket nytt. Men samtidigt spelade det ingen roll för boken grep mig verkligen. Den formligen strålar av ödmjukt kärleksfull och samtidigt glasklar livsvisdom som av framgången att döma verkligen träffar rätt. Människor känner sig uppenbarligen förstådda och stöttade när de läser. Och även om vi inte tvekade när vi gav Björn Hillesgårdspriset för medmänsklighet så uppfattar jag bokens utstrålning och verkanskraft som en solid bekräftelse på att Björn var än mer kvalificerad för priset än vi förstod.

Sedan återstår ju frågan om Björn är på väg att lämna det jordiska planet i relativ närtid. Mycket tyder väl på att den ALS som tagit hans kropp i besittning inte har några planer på att avvika från sitt mål. Och visst kan man tolka den senaste intensiva exponeringen av Björn som att livet erbjuder honom att ge allt han har att ge innan det är dags för det sista andetaget. Men som tur är behöver ingen ha någon bestämd uppfattning i den här frågan. Kanske lever vi i miraklernas tid.

Jag är i varje fall glad över att kunna räkna Björn Natthiko Lindeblad som min vän.

II. Civilisationsskiftesidéer tryfferade med några av Jonna Bornemarks tankar

Jag vet att jag borde ha läst Jonna Bornemarks förra bok [Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas herravälde](#).¹ Men det blev aldrig av. Jag läste några recensioner, och lyssnade på hennes beundransvärt kloka och träffsäkra tal vid riksmötets öppnande 2019 och nöjde mig med det. Det kändes som att det räckte för att jag skulle veta att det finns en tankens affinitet mellan oss.

Men så kom en uppföljare här under hösten, med titeln [Horisonten finns alltid kvar: om det bortglömda omdömet](#)² och då brände det till. Det var det lilla ordet omdöme som fick mig att reagera. För vad är viktigare i livet än omdömesförmågan. Alla som har reflekterat lite djupare över det mänskliga handlandet inser att det inte finns många situationer där omdömet inte spelar en medveten eller omedveten roll för hur man väljer att agera. Så jag köpte boken, och nu har jag också läst den och vill dela med mig av några personliga reflektioner.

Först hade jag tänkt skriva något slags recension av Bornemarks utmärkta bok. Men mitt kontemplerande förde mig i en helt annan riktning. Så det jag har åstadkommit kan nog bäst beskrivas som funderingar kring hur delar av Bornemarks tänkande passar in sådant som jag brukar begrunda.

---

¹ Jonna Bornemark, *Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas herravälde*, (Volante, Stockholm, 2018).

² Jonna Bornemark, *Horisonten finns alltid kvar: om det bortglömda omdömet*, (Volante, Stockholm, 2020).

Att säga exakt vad omdömet är låter sig knappast göras. Efter lite introspektion känns det i vilket fall inte långsökt att postulera att vi alla har en instans i det inre som försöker få överblick över livet och som lägger fram ett slags utredningar till den exekutiva instansen i det inre om vad som skulle kunna vara ett optimalt agerande i en given situation. Ibland är det tidspress så agerandet blir kanske rena reflexer och ibland är situationerna man befinner sig i mycket svårbedömda. Vi kämpar ju alla med livet, och det faktum att vi inte har facit annat än möjligen i de banalt enkla situationer som inte visar sig innehålla några av oss oförstådda eller missförstådda inslag. Men för det mesta handlar det mänskliga livet om att inte säkert veta, men ändå vara tvungen att agera.

Att vara människa är alltså att leva under pressen av att inte ha kontroll. Något som gör det nödvändigt för oss att försöka lära av våra erfarenheter. Och det här gäller både på individplanet och kollektivt för mänskligheten. Även om vi fumlar fram tämligen okunnigt i våra liv så lär vi oss saker. Vi skaffar oss olika typer av kunskaper. Men vi utvecklar också vår förmåga att bedöma de situationer vi hamnar i och vilka erfarenheter och kunskaper som vi eventuellt skulle ha nytta av för att hantera den aktuella situationen.

Om man zoomar ut och ser på hur mänskligheten har skött den här processen sedan tidernas begynnelse så har det obestriddligen hänt otroliga saker sedan vi nådde den där magiska skiljevägen där några fortsatte på evolutionens apspår, medan några tog en annan väg som uppenbarligen ledde dit där vi är nu. Kollektivt sett har vi inte bara byggt upp en imponerande kunskap om hur den verklighet är beskaffad som vi hamnat i, utan vi har också utvecklat olika filosofiska och andra perspektiv på hur verkligheten är beskaffad och bör hanteras.

Som individer "simmar vi runt" i den här kollektiva processen och försöker få fason på våra egna små liv. Vi skaffar oss kunskaper som intresserar oss och som vi tror att vi kommer att ha nytta av. Vi försöker dessutom bli bättre på att hantera våra liv. Och det handlar ju om att utveckla förmågan att bedöma de situationer som livet bjuder oss på. Vi har till och med ord för det som i bästa fall blir resultat av våra livshanteringsmödor. Vi talar t.ex. om livserfarenhet, klokhet, visdom och gott omdöme.

I mitt tänkande har jag genom åren kommit att fokusera rätt mycket på övergripande historiska utvecklingsperspektiv. Och det kan ju vid en första anblick te sig än mer abstrakt och svårfångat än generella funderingar kring människans strävan att få önskad fason på sitt liv. Men oavsett hur det förhåller sig med den saken så har det där med civilisationers uppgång och fall fascinerat mig sedan jag först blev medveten om att det har funnits och finns teoretiker som tänker i sådana banor.

Dessa teorier fångade upp en intuitiv känsla inför vår tid som jag strängt taget är född med så mötet med olika s.k. historiefilosofier fick mig att våga tänka mer

systematiskt kring mänsklighetens situation i ett övergripande och dynamiskt utvecklingsperspektiv. Och efter många års studier och tänkande har jag utvecklat ett grundperspektiv på vår tid – mitt senaste försök att presentera detta perspektiv är boken [Vart är världen på väg?](#)³ – som mycket förenklat kan beskrivas som att jag håller för troligt att vi är mitt uppe i det jag kallar ett civilisationsskifte. Att det alltså pågår individuella och kollektiva processer som i kommande tillbakablickande historiska utvecklingsanalyser kommer att kunna uppfattas som minst lika genomgripande och transformerande som när den kristna civilisationen växte fram ur Romarriket under mäktigt och långvarigt tumult.

Nu kan man förstås tycka att det här perspektivet är alldeles för svepande för att kunna användas med någon större precision i bedömningen av de konkreta situationer som vi människor försöker hantera på daglig basis. Men om man tänker på människans historiska utveckling och samhällsbygge i analogi med myrsamhället och den enskilda myran så finns det intressanta beröringspunkter. Om man studerar en enskild myras agerande tillräckligt närsynt och under inte allt för lång tid så ser man med all sannolikhet en förvirrad planlöshet som gör att man utesluter existensen av en komplex myrstack. Men om man vidgar perspektivet så finns det uppenbarligen en myrstack som dessa små irrande barrbärare lyckas bygga och hålla i ordning. Och även om man inte fattar hur det hela går till ur ett enskilt myrperspektiv så är det obestridligen så att det är de enskilda myrorna får för sig att göra som skapar och upprätthåller stacken.

Den analogi som jag försöker belysa genom detta resonemang är förstås att oavsett vilka till synes abstrakta teorier om att vi är mitt uppe i ett civilisationsskifte som man kan vara tillskyndare av så svävar inte dessa övergripande teorier i tomma intet, utan på samma sätt som myrstacksutvecklingen är på ett helt avgörande sätt beroende av de enskilda myrornas handlande så är civilisationsskiften eller kanske mer lokala epokskiften för sin konkreta manifestation helt och hållet beroende av vad vi enskilda människor får för oss att göra.

Den tanken leder mig in på en helt annan analogi mellan tanken på ett civilisationsskifte och ett naturfenomen. Och det jag tänker på är den fantastiska omständigheten att en glupsk larv faktiskt kan vara en till oigenkännlighet förklädd framtida fjäril. Att larven rymmer s.k. imagoceller som är bärare av den information som om allt går som det skall kommer att se till att larvordningen bryter samman på det sublimes sätt som gör fjärilens framträdande möjligt.

Nyckeln till fjärilsblivandet är alltså hur de alldeles konkreta enskilda imagocellerna lyckas att mitt i den dominerande larvordningen få saker och ting att börja röra sig i sin riktning. Och enligt hur jag ser på saken har det alltså under

---

³ Karl-Erik Edris, *Vart är världen på väg?: perspektiv, strategier och förutsägelser*, (Edris Idé-Förlag, Trångsund, 2015).

senare decennier fötts allt fler "imagoceller" som bärare av civilisationsskiftesrelevant information. Vilket i sin tur innebär att inget är viktigare än att dessa "imagoceller" får dels optimala möjligheter att medvetandegöra sin roll och dels får kontakt med varandra så att de kan få bättre utväxling på sitt "uppdrag" att fortsatt katalysera och stärka den pågående civilisationsskiftesprocessen.

Vän av ordning undrar förstås vad detta har med Jonna Bornemarks tänkande att göra. Har man läst hennes två senaste böcker så tänker man kanske att handlar inte de rätt mycket om bristerna i New Public Management (NPM) som styrsystem i offentlig sektor. Med störst fokus på hur detta styrsystem beskär människans förmåga till omdömesgillt ansvarstagande. Men har detta verkligen något att göra med mina funderingar om ett pågående civilisationsskifte?

Mitt korta svar på den frågan är ja. Men nu följer ett lite längre och mer detaljerat svar. Men först vill jag gärna föra ett lite mer allmänt resonemang om att det som för mig gör det uppenbart att Jonna Bornemarks tankar passar in i mina civilisationsskiftetankar som hand i handske har att göra med att det som står i centrum för hennes tänkande är något mycket mer abstrakt än att kritisera NPM. Jag uppfattar själva den generella poängen med det perspektiv som hon framför i sin senaste bok som att hon vill med hjälp av centrala begrepp i framförallt Cusanus och Aristoteles filosofiska tänkande fokusera människan som informationsbearbetande och handlande varelse. Att hon försöker få grepp om hur människan som en samtidigt både kunnig och okunnig varelse försöker orientera sig i och få något slags kunskap om, och därmed underlag för kontroll över, den del av verkligheten som hon berörs av.

Att det mycket enkelt uttryckt handlar om att Bornemark försöker koppla ett teoretiskt grepp om hur människan bär sig åt (eller snarare borde bära sig åt) när hon försöker förstå den situation hon befinner sig i. Och det låter kanske inte så märkvärdigt. Men det är viktigt av den uppenbara anledningen att det är vår förståelse av en situation som bestämmer hur vi hanterar den. Och vår förståelse är sällan eller aldrig fullständig. Därför är vi ofta hänvisade till vårt omdöme. Vi vet inte säkert men måste agera utifrån det vi tror är vår bästa bedömning. Därför hör det också till det mänskliga tillståndet att vi ständigt kan lära och utvecklas.

Sedan är det ju en annan sak att vi inte alltid bejakar denna omständighet utan går i olika typer av baklås, som då tar formen av att vi tror att vi vet det som behövs och att vi dessutom stänger in oss i den övertygelsen genom att hävda att vi har rätt. Och skulle något inte fungera så bra som det borde, givet att vi tror oss veta att vi vet och har rätt, så gäller det att hitta någon att skylla på.

Hamnar man som individ i det här reaktionsmönstret så blir man i princip utvecklingsresistent. Man upphör helt enkelt att lära och utvecklas och behöver kraftigt omskakande kriser för att möjligen kunna komma tillbaka till det naturliga

för människan, dvs. att även som vuxen fortsätta att vara som ett barn i sin aptit på att leva och utvecklas.

Men problemet är inte bara individuellt utan som Bornemark tydliggör med sådan pregnans kan man t.ex. bygga ett styrsystem som NPM, som visar sig trots eventuella andra fördelar allvarligt försvåra för individerna inom systemet att lära och utvecklas. Systemet är helt enkelt så tänkt och konstruerat att det utövar ett tryck på individen att fjärma sig från sin egen mognads- och omdömesutveckling och därmed förvandlas från en levande och i utveckling stadd människa till ett slags manualprogrammerad systemtjänare. Något som kan vara ytterst mänskligt plågsamt för den som har svårt att härbärgera och hantera växande känslor av cynisk ansvarslöshet.

Och det jag finner så intressant och inspirerande med Bornemarks funderingar är att jag ser att de processer som hon tydliggör genom att tillämpa Cusanus och Aristoteles tanke kategorier på den moderna förvaltningens problem har sina motsvarigheter på den nivå av verkligheten som jag försöker förstå genom att tänka i termer av civilisationers uppgång och fall och möjliga civilisationsskiften.

I det här sammanhanget kan det vara på sin plats att nämna att den kände historiefilosofen Arnold Toynbee har formulerat en intressant teori för vad det är som driver fram civilisationers sönderfall. Nyckeln till sönderfallet handlar i mycket kort sammanfattning om att en fordom levande och kreativ civilisation mister sin kreativa förmåga. Toynbee menar att grunden för att civilisationer uppkommer är att en kreativ minoritet lyckats hantera en mycket krävande utmaning på ett så skickligt sätt att ett slags civilisationsbyggande idé- och värdemönster grundlades. Och sedan är denna civilisations väl och ve på lång sikt beroende av att den ledande och kreativa minoriteten fortsätter att vara kreativ. Men när den inte längre förmår gensvara kreativt på nya utmaningar inom ramen för det grundläggande idé- och värdemönstret så börjar sönderfallet. Den kreativa minoriteten vill då i allmänhet inte erkänna sin avtagande kreativitet, och därmed släppa sin makt, utan förvandlas till en dominerande minoritet som producerar fruktlösa gensvar på nya utmaningar. Utvecklingen går så att säga i stå. Och en vacker dag brister det hela. Samtidigt som en ny kreativ minoritet möjligen kan ha bildats med en tillräcklig visionär kraft för att möta situationen så att ett nytt civilisationsmönster kan etableras.

Och om jag nu skulle i viss belysning av Toynbees övergripande teori försöka formulera om hur jag uppfattar den situation som jag tidigare beskrev som att vi är mitt uppe i ett civilisationsskifte där ett växande antal "imagoceller" föds med uppdrag att katalysera detta civilisationsskifte så skulle jag uttrycka mig så här:

Framgången i det sätt att leva och bygga samhällen som växt fram ur den under upplysningstiden inspirerade moderna justeringen av den ursprungligen kristna civilisationsimpulsen har fört oss till en punkt där det inte går att mobilisera tillräcklig kreativitet inom ramen för rådande civilisationsbyggande idé- och

värdemönster för att möta och skickligt hantera aktuella utmaningar och problem. Den kreativa minoritetens, dvs. ledarskapets, trohet mot och fasthållande vid rådande civilisationsbyggande mönster gör att den förlorar sin kreativitet. Och den kan bara återvinnas om en ny kreativ minoritet lyckas gå utanför ramarna eller horisonterna för de filosofiska grundantaganden och värden som varit fundamentet för vår civilisation.

Eller uttryckt på ett helt annat sätt så handlar civilisationsskiftet om att det grundläggande förståelserastret för vår civilisation kommit av framgångarna i vår egen utveckling att avslöjas som så motsägelsefullt och bristfälligt att det får oss att skapa problem som vi inte behöver skapa och förhindra oss att lösa problem som vi redan skapat eller har. Men att detta tillstånd kan hävas om vi kunde tillåta oss att bli mottagliga för ett annat sätt att varsebli och förstå vad det innebär att vara människa och vad det nu kräver av oss att vi är människor.

Det centrala i detta civilisationsskiftesläge är att inse att det perspektiv som jag tidigare kallat "rådande civilisationsbyggande idé och värdemönster" som vi har som grund för våra bedömningar är otillräckligt. Det är detta för enskilda individer oftast tämligen oartikulerade och kanske halvmedvetna, närmast instinktiva metaperspektiv som stör och förvränger vårt sätt att hantera det historiska processflödet i nuet. Enklare uttryckt är vi i en situation där vi inte vet och förstår så mycket som vi tror oss veta. Och att vi därför också är i en situation som inte framförallt kräver att vi anstränger oss mer för att bevara den kontroll som vi känner att vi håller på att förlora. Det situationen behöver är inte mer av det som inte fungerar. Och den behöver inte heller en återgång till tider när det som nu upplevs som ett slags smygande upplösning och sönderfall inte fanns eller åtminstone inte kom till uttryck.

Utan det som behövs är att vi vågar öppna oss för det nya som vill bli till. För att återgå till fjärilsmetaforen så är vi inte i tider där larvordningen till varje pris måste försvaras och befastas utan i tider där vi kan ana och steg för steg öppna oss för och börja förverkliga fjärilens ordning. Fantasier om undergång och intensivt skam- och skuldbeläggande av den usla mänsklighetens kortsynta egoistiska ruttonhet är inget som gynnar fjärilens möjligheter i nuet. Rädsla krymper människan. I realiteten har vi ingen anledning att inte tro att vi tillsammans har de inre och skapande gåvor som krävs för att manifesteras fjärilens ordning.

För att använda myrmetaforen så är det vi "myror" som är betrodda och satta att omskapa stacken. Vi jämlika människor har detta i oss. Men då krävs förstås att vi öppnar oss för möjligheten. Det är ju så att fjärilen blir till genom en mäktigt imagocellskatalyserad transformation som omfattar allt som en gång konstituerade en glupskt ätande larv. Så i analogi med detta finns det inga omständigheter eller situationer som inte har potential att klokt hanterade bidra till fjärilens manifestation.

Och det är alltså på just den här punkten som jag känner mig inspirerad av Bornemarks försök att med hjälp av Cusanus och Aristoteles tanke kategorier belysa vad som är nyckeln till att vi människor kan förhålla oss på det öppna och levande sätt som krävs för att vi skall kunna manifesteras det som djupast sett vill bli till i varje given situation.

Utgångspunkten för Bornemark är det synnerligen sympatiska och fullständigt korrekta påpekandet att hur mycket vi än tror oss veta så har vårt vetande horisonter bortom vilka det vi inte vet, förstår eller ens anar finns att upptäcka. Det som finns bortom vårt vetandes horisonter är det som driver vår utveckling som människor både enskilt och kollektivt. Så fort vi nöjer oss med att begränsa oss till det vi redan vet och tar för givet stänger vi in oss i ett tillstånd som kan utvecklas till ett slags själsligt död fundamentalism. Vi vet hur det är och förhåller sig och indikationerna som tyder på att så faktiskt inte är fallet tränger vi bort eller försvarar oss mot på något annat sätt medan vi sakta men säkert förtorkar i vårt inre.

Det är i den här situationen som Jonna Bornemark åberopar Cusanus och hans föreställningar om intellectus och ratio. Cusanus inser att människan inte vet allt, att hon alltså är omgiven av horisonter av icke-vetande. Och att det bortom dessa horisonter finns sådant som är potentiellt vetbart, och när vi möjligen lyckats baxa in det potentiellt vetbara till den sfär av kunskap som vi omger oss med så har horisonten av icke-vetande förskjutits en smula. Hur stolta och imponerade vi än är över vår nya kunskap så är det fortsatt långt till den förverkligade allvetenheten. Så oavsett hur märkvärdig den nya kunskapen än kan anses vara så är vi i princip i samma läge som alltid. Vi vet ett och annat, men vi har dålig koll på det vi inte vet. Och förhoppningsvis lyckas vi förhålla oss tillräckligt ödmjuka för att vi skall kunna fortsätta att lära och utvecklas.

Nyckeln till att vi skall kunna utvecklas är att vi på ett eller annat sätt lyckas ta oss in i eller ana vad som finns i icke-vetandets domäner. Så som Cusanus känner människan menar han att det vi är på jakt efter när vi försöker pejla in vad som finns på andra sidan av horisonten mellan vetandet och icke-vetandet är "det som bidrar till att skapa en bättre värld för oss".⁴ Vi pejar, anar och försöker förstå vad som är viktigt för att vi skall få bättre fason på livet. Och Cusanus namn på den här driften efter nya insikter och kunskaper som kan gynna oss är alltså intellectus.

Intellectus är trots namnet inte något som enbart har med tänkandet att göra. Utan det är en komplex samling förmågor och praktiker som har det gemensamt att de öppnar möjligheten för oss att fånga upp "signaler" från icke-vetandets domäner. Det betyder alltså att begreppet intellectus åsyftar förmågor som spänner över allt från briljanta kreativa intuitioner, som är början till solida vetenskapliga och världsbildstransformerande genombrott, till den känsla för

---

⁴ Bornemark, *Horisonten finns alltid kvar*, sid 25.

situationer som gör att man i ögonblicket agerar klokare och bättre än vad man egentligen har kunskap för – en förmåga som ofta åsyftas med begreppet omdöme. Och det säger sig självt att om utövandet av dessa förmågor och praktiker blockeras eller fås att atrofiera – t.ex. på grund av föreställningar om deras opålitlighet – så spinner man in sig själv i en kokong av omotiverad självsäkerhet å sina kunskapers vägnar.

Intellectus är helt enkelt en beteckning på allt det i oss själva som håller oss levande, eller lite annorlunda uttryckt gör det möjligt för oss att kontinuerligt stå i ett lärförhållande till livet.

Men samtidigt behöver vi få viss ordning och systematik i det som vi först anade och pejlade in. Enligt Cusanus har vi en sida av vårt förnuft som är ute just efter att ordna och systematisera. Ja rent av att göra generell kunskap av det som började som en ögonblickets ingivelse som i efterskott visade sig vara högst omdömesgill. Och denna sida av vårt förnuft kallar Cusanus ratio.

Det är alltså samspelet mellan intellectus och ratio som definierar människans envetna strävan att få kunskap om sin verklighet så att hon kan skapa ett rimligt gott liv för sig själv. Och samspelet måste präglas av balans. För som Bornemark uttrycker saken: "Om ratiot tar över blir vi rigida, formalistiska och tappar förmågan att fånga upp nya vadheter⁵. Om intellectus tar över tappar vi förmågan att ordna en värld vi kan känna oss hemma i"⁶ Och så följer hon upp detta konstaterande med att fälla följande omdöme om vår tid: "Men dessa två förmågor har inte samma vikt idag, vilket beror på att vi har försökt göra oss av med icke-vetandet."⁷

Bornemark hävdar alltså utan omsvep att vår moderna tid präglas av det hon kallar ratiofundamentalism. Att vi stängt in oss i en övertro på vår rationalitet och det vi tror oss veta om verkligheten. Att det smyger in ett förakt för det som inte är kunskap enligt våra kriterier för vad som utgör kunskap. Att vi därför förlorat ödmjukheten inför det som intellectusförmågorna kan uppenbara. Att vi helt enkelt inte förstår att vår strävan att nedvärdera och pressa ut intellectus mot medvetandets utkanter gör att vi försöker forma oss till rationellt tänkande maskiner. En strävan som vi förstås till sist måste göra revolt mot eftersom vi är levande och i utveckling stadda människor.

För att förstå de processer som driver oss moderna människor i riktning mot ratiofundamentalism lite bättre återoppar Bornemark Aristoteles tre kunskapsformer: episteme, techne och fronesis.

---

⁵ Detta något säregna begrepp åsyftar det som intellectus fångar upp som viktigt, och som kan visa sig vara en okänd port till kunskaper av avgörande betydelse för att vi skall kunna hantera en situation långt mycket klokare och bättre än vad vi tidigare kunde.

⁶ Ibid. sid 35-36.

⁷ Ibid. sid 36.

Episteme är ”den teoretiska, generella och abstrakta kunskapen. Det är den kunskap som söker de sanningar som gäller alltid, och överallt, och försöker formulera dem i till exempel fysikens eller logikens matematiska lagar”.⁸ Den moderna vetenskapens kunskapsproduktion är alltså ett klockrent exempel på vad episteme handlar om. Och den kunskapen står obestridligen högst i kurs i vår tid. Det är inte för inte som vi ofta hör prat om behovet av evidens. Idealet har blivit att vi helst bara skall göra och egentligen också tycka sådant som har evidens, dvs. konstaterats vara sant enligt s.k. evidensbaserade studier.

Techne är däremot ”en målinriktad kunskap som har sitt mål *utanför* själva handlingen. När man t.ex. ska baka ett bröd eller bygga ett hus så ligger fokus på den produkt vi därmed skapar, inte på vägen dit”.⁹ En beskrivning där det kanske inte är uppenbart vad som åsyftas. Bröd kan man ju baka genom att följa ett recept, och hus byggs efter ritningar och byggnadsarbetarna har gått utbildningar där de fått lära sig de konkreta handgrepp och insatser som gör att huset kommer att likna ritningen i helt acceptabel utsträckning. Men techne syftar inte bara på den kunskap som kan översättas till recept eller ritningar och bygginstruktioner utan det finns ett moment som går utöver detta nämligen det som åsyftas med begreppet handlag.

En skicklig bagare bakar ett godare bröd än en bagare med sämre handlag även om receptet är det samma. En skicklig musiker gör mer av samma noter än en mindre skicklig musiker, osv. osv. Så techne är enkelt uttryckt en kombination av manualiserbar konkret kunskap och handlagskunskap som inte är så lätt att göra till ett recept eller en instruktion. Men det är viktigt att hålla liv i och förstå betydelsen av denna handlagskunskap eftersom den kan bära fröet till en utveckling av rådande rutiner och manualer. För om man släpper insikten om handlagskunskapen så riskerar techne att utvecklas till ett slags episteme.

När det gäller fronesis så är det en kunskap som till skillnad från techne inte är ”riktad mot att producera något, utan det goda handlandet är själva målet”.¹⁰ Och Bornemark exemplifierar genom att jämföra att baka ett bröd och att hjälpa någon att duscha. ”Duschen handlar inte bara om att producera en ren kropp, utan yrkesskickligheten ligger i att göra det på ett bra och respektfullt sätt.”¹¹

Fronesis handlar alltså om situationsspecifik kunskap. Man är i en situation där man inte säkert vet hur det hela skall hanteras. Det finns helt enkelt ingen manual som täcker alla möjliga variationer, utan man är hänvisad till sin egen erfarenhet och sitt eget omdöme för att försöka hitta ett så bra sätt att hantera situationen som möjligt. I duschexemplet räcker det kanske med en erfaren blick för att man direkt skall få en känsla av var den person som man skall hjälpa att duscha har

---

⁸ Ibid. sid 38.

⁹ Ibid. sig 43.

¹⁰ Ibid. sid 48.

¹¹ Ibid. sid 48.

sina olika kroppsliga begränsningar och smärtpunkter så att den duschhjälp man ger blir så behaglig som möjligt.

Men ett ännu tydligare exempel som Bornemark inte åberopar är problemen med att utveckla självkörande bilar. Där handlar det om att manualisera (dvs. göra till ett fungerade AI-system) allt som man kan råka ut för i biltrafiken. Denna uppgift handlar alltså om att med hjälp av främst episteme och i någon mån techne onödiggöra fronesis. För det en bilförare sysslar med när hen kör bil är ju att använda sitt omdöme när olika trafiksituationer uppkommer. Visst kan omdömet fallera, men det är i varje fall ingen enkel (eller särskilt billig) sak att utveckla ett dataprogram som bedömer och hanterar olika trafiksituationer med samma säkra blick som en skicklig bilförare.

Med hjälp av de här tre kunskapsformerna försöker alltså Bornemark tydliggöra bristerna i den moderna tidens starka benägenhet att hamna i ratiofundamentalism, dvs. vårt uppvärderande av episteme på bekostnad av techne och fronesis. En uppvärdering som alltså i praktiken betyder en stigande skepsis mot de processer som Cusanus beskriver med begreppet intellectus, dvs. alla de förmågor och praktiker som jag ovan beskrev som att de håller oss levande och öppnar möjligheter för oss att fånga upp "signaler" från icke-vetandets domäner. Intellectus-aktiviteten är i själva verket helt avgörande för att man som människa skall kunna uppleva att man inte bara ökar sina episteme-kunskaper utan att man växer och utvecklas i inre mening, dvs. att man mognar genom berikande livserfarenheter.

För att uttrycka det hela radikalt är Bornemarks huvudpoäng att vi stympar människan om vi inte arbetar medvetet för att hålla liv i intellectus-aktiviteten genom att vi odlar en balanserad förståelse för värdet av de tre kunskapsformer som Aristoteles gjort oss medvetna om.

Att Bornemark sedan begränsar användandet av denna insikt till att belysa bristerna i NPM är en sak för sig. Det är en högst relevant och viktig användning eftersom ett människostympande styrsystem, som i realiteten berör vårt samhälle på både bredden och djupet, behöver reformeras i grunden eller helt enkelt ersättas av något långt bättre till fromma för alla samhällsmedborgare.

Dessutom är inte Bornemark en försiktigt betraktande och analyserande standardakademiker utan hon har ett påtagligt stråk av genomreflekterad aktivist och revoltör i sig. Så hon ägnar sig i praktiken åt uppvigling till genomtänkt och konstruktivt omdaningsarbete. Något som jag sympatiserar med i hög grad. Och därför känns det också som den naturligaste sak i världen att jag tar mig friheten att lite improviserat och oakademiskt notera att Bornemarks funderingar kring vad vi människor behöver beakta för att vi i praktiken skall kunna hålla oss själva levande i den djupaste av innebörder är högrelevanta för mina mer övergripande civilisationsskiftesfunderingar.

Kampen för att hålla larvordningen intakt trots att fjärilens tid är inne är förstås ett projekt som är tilltalande för den moderna epokens ratiofundamentalister, som i sin skepsis mot levande intellectus-aktiviteter gjort murar av horisonterna av icke-vetande. Det är episteme som framhävs som den inte bara föredömliga utan verkliga kunskapen medan techne till nöds kan accepteras som ett slags förstadium till reell kunskap. Fronesis framställs däremot mest som mer eller mindre ointressanta aspekter av okunnigheten, dvs. som ett slags hugskott av tveksamt värde. Och i förlängningen av denna livshållning där episteme och techne skiljs från fronesis hägrar den imperialistiska artificiella intelligensens (AI) slutliga "maskingörande" av människan. Och denna typ av ratiofundamentalister finner det förstås också angeläget att försvåra och krympa handlingsutrymmet för de "imagoceller" som fötts för att genom sina vitala intellectusförmågor pejla in de aspekter av fjärilsordningen som de har potential och även ansvar för att manifesteras.

Så upp till kamp för det levande. I dessa speciella tider är det alltså inte en ratiofundamentalism driven till sin yttersta spets som kommer att få våra allt mer komplexa problem att lösas. Ju mer vi går den vägen desto mer kommer vår känsla av ångest över att vi håller på att tappa greppet driva oss mot allt större omdömeslösheter. Centraliserade och allt mer auktoritära men futila initiativ som bara gör saken värre är vad som kan förväntas om vi fortsätter att gå den vägen.

Vi lever helt enkelt inte i larvordningens tid och därför behöver vi spänna av och lita på den levande och lyhörda människans förmåga att tillsammans med andra i alla mikrosammanhang pejla in hur fjärilen vill bli till i just detta sammanhang. Vi behöver definitivt inte dras med i populistisk klagan och raseri över alla som vi tycker har misskött sig på olika ansvarspositioner och fantisera om alla vedervärdiga nuvarande och kommande katastrofer, som de har på sina förmodligen obefintliga samveten, utan vi kan se till att ta vår del av ansvaret nu. Transformationen av världen från en larvordning som överlevt sig själv till en ljus fjärilsframtid är decentraliserad. Det finns naturligtvis vägvisande "imagoceller", men det viktigaste är ändå den tilltro som du och jag och alla andra har till vår förmåga att ta vara på och manifesteras det fragment av fjärilen som finns inom vår ansvarssfär. Och inget utöver detta krävs heller av oss.

Men det handlar då inte om att kasta episteme överbord utan det omdömesgilla är att ge utrymme för intellectus så att ratiokrampen kan släppa. För då kan larven gå upp i den transformationsprocess som kommer att föda fram en fjäril av storslagen skönhet.

III. Julklappstips

Ifall du inte tänkt på någon av mina böcker som lämpliga julklappar så kommer här en påminnelse. Snabbast går det säkert om du köper direkt från mig. Och [här](#) finns all information om hur du enklast går till väga. Men böckerna (med undantag för den äldsta) finns förstås också i bokhandeln och nätboklådorna. Sedan kan man ju i och för sig tro att gamla böcker är överspelade till sitt innehåll.

Men så enkelt är det inte. Om min senaste bok – *Vart är världen på väg?* – som kom ut 2015 tänker jag ibland att jag borde ha gett ut den några år senare. Och skälet till det är att känslan att vi är inne i en långt mer djupgående kris än vi länge velat tro nu har fått en mycket allmännare spridning än när boken publicerades. Och då skulle en bok som min, som inte förnekar krisens djup, men samtidigt inte hemfaller till missmodiga undergångsserenader kunna fylla en funktion för alla som vill bli stärkta i sin motivation att det är meningsfullt och klokt att tro på sin förmåga att tillsammans med andra arbeta för en ljus framtid.